

Boekbespreking

Gebouwen van Jan de Jong, door Hilde de Haan en Ids Haagsma. Uitgeverij Architect, 163 pagina's, 19,90 euro ISBN 905105046
waardering: 4 sterren (van vijf)

De Bossche School

Jan de Jong is een vertegenwoordiger van de Bossche School, een na-oorlogse architectuurstroming waarvan priesterarchitect dom Van der Laan met een cursus de grondlegger was. Die cursus ging meer over traditionele bouwprincipes dan over een vormtaal. Toch wordt de Bossche School nu vooral geassocieerd met sobere bakstenen gevels, ritmische plaatsing van ramen en betonnen dwarsbalken en grijs afgestreken wanden.

Architect Jan de Jong meed de publiciteit. Die soberheid is terug te vinden in zijn Oost-Brabantse woningen, gemeentehuizen en kerken.

Architect van het innerlijk

verschenen in De Volkskrant, 10 juli 2012
copyright Carien Overdijk

Een virtuoos architect, een tovenaarsleerling, een genie. De architectuurpublicisten Hilde de Haan en Ids Haagsma strooien met superlatieven voor een Brabantse timmerman die zich na de Tweede Wereldoorlog opwerkte tot architect en die vooral in zijn eigen streek, Oost-Brabant, honderden bouwwerken op zijn naam zette. Wat nu, hebben we een potentiële Rem Koolhaas gemist? Het oeuvre van deze Jan de Jong (1917 - 2001) is zelden in de binnenlandse vakpers geprezen en in het buitenland nooit opgemerkt.

Gebouwen van Jan de Jong, een gids op pocketformaat, maakt duidelijk waarom. De Jongs werk is bijna een contramal voor de iconische hoogstandjes en de façaderetoriek waarmee Nederland zich nu al decennialang internationaal profileert. Zijn woningen, kerken, raadhuizen en scholen echoën met hun strakke bakstenen gevels de wederopbouw. Het enige dat opvalt, is een overvloed aan hoekige, mediterrane aandoende zuilengangen, loggia's en nissen, zowel in interieurs als in buitengevels.

De omgang van de Kerk van de Heilige Kruisvinding in Odiliapeel

zichtlijnen

Introversie is kenmerkend voor dit oeuvre, naast een dimensionering die heel natuurlijk aandoet. Een geoefend architectuurbeshouwer die tussen Den Bosch en Nijmegen rondtuft, ervaart daarom niet dat dit *De Jong-country* is, culminerend in tientallen woningen, restauraties en stedenbouwkundige ingrepen van de veronderstelde meester in het vestingstadje Grave. Ook als volume vallen diens gebouwen niet snel op, omdat ze heel precies langs zichtlijnen en op rooilijnen zijn ingepast.

Ontwerpen van Jan de Jong hebben weinig met 'mooi' te maken, maar vooral met 'goed'. Daarmee staat de architect in de oer-Hollandse traditie van Aldo van Eyck (1918 - 1999) en Herman Hertzberger (1932), wier werk draait om maatverhoudingen, om ruimtes die goed voelen, die 'kloppen.' Veel meer dan deze twee was Jan de Jong daarin echter een purist, bezeten van één vormprincipe. En dat principe mag aanvechtbaar zijn, het oeuvre vormt daardoor een uniek, samenhangend pakket experimenten.

verhoudingentheorie

In 1952 was De Jong, toen al eigenaar van een succesvol ontwerpbureau, aangeschoven bij de zogeheten Cursus Kerkelijke Architectuur in Den Bosch. Daar maakte hij kennis met de verhoudingentheorie van de cursusoprichter, priesterarchitect 'dom' Hans Van der Laan, die zich baseerde op klassieke bouwprincipes.

De Jong brak met zijn eerdere werkwijze, ontsloeg bijna al zijn medewerkers en begon te experimenteren met het *plastische getal* (zie kader). Hij verhuisde met zijn zevenkoppig gezin naar een tijdelijk onderkomen en liet zijn zelfontworpen woonhuis in Schaijk slopen. Op de fundamenteen bouwde hij een wonderbaarlijk streng gedimensioneerde woonstee terug. Zelfs de moestuin werd perfect 'in de maat' gezet.

De rest van zijn leven zou De Jong kundig en bijna compromisloos ruimte, lichtval en overgangen tussen buiten en binnen blijven doseren. Om, in zijn eigen woorden, 'de massa en de ruimten te ordenen tot een dak voor het lichaam en een uitzicht voor de geest.' Bij krappe budgetten bezuinigde hij op alles behalve de maatvoering, waardoor zijn werk vaak rudimentair aandoet. Het werd desondanks erg gewaardeerd door een kring collega's, geestverwanten en intimi die hem opdrachten gunden of doorspeelden.

monomaan

De gedreven maatvoerder ontwikkelde ook een verwante theorie over stedenbouw, die tot dusver ongepubliceerd bleef. Alle publiciteit hield hij af. De Haan en Haagsma, die hem aan het eind van zijn leven opzochten, kregen dit te horen: 'Ga, om begrip te krijgen van de betekenis van mijn werk, vooral naar mijn gebouwen kijken.'

Dat deden ze, en hoe. *Gebouwen van Jan de Jong* is niet alleen een ode aan een monomane vormgever, maar ook het eerste, uitstekend gedocumenteerde overzicht van een weerbarstig oeuvre dat het wezen van architectuur is blijven beproeven. In deze context hindert het niet dat een relativering van het, op zijn minst discutabele, matendogma van de Brabander ontbreekt.

Het boek heeft de rijk geïllustreerde Michelingids-opzet die de auteurs in 2010 ook gebruikten voor hun publicatie over de Bossche School, *Gebouwen van het plastische getal*. Naast een inleidend essay is er een presentatie van de belangrijkste gebouwen (acht zouden een reis waard zijn, zes een omweg), een werkenlijst met foto's en adressen en een lexicon vol verrassende feiten. Een verwijssysteem maakt elke pagina tot mogelijk startpunt.

gesloopt

Inmiddels is er een Jan de Jong Stichting en werken De Haan en Haagsma aan een monografie. Dat is goed nieuws, want royale interieurfoto's zijn onmisbaar bij dit grotendeels in private gebouwen verstopte erfgoed. Van de tientallen openbare gebouwen (waaronder zeven kerken) zijn er al veel gesloopt of door herbestemming verminkt.

De omweg die de enige resterende 'echte' kerk in Odiliapeel waard zou zijn, kan teleurstellen. Bouwtechnische gebreken en latere aanpassingen hebben het ontwerp aangetast. De drie-sterren Priorij Emmaus in Maarssen (bij uitzondering buiten Brabant) is nog wel intact, maar ook hier zijn de dimensies en de magistrale ordening van de bouwdelen pas van binnenuit volledig te ervaren. Een retrace waard eigenlijk.

Het plastische getal

Dom Van der Laan ontwikkelde een rekenkundige theorie over ideale maatverhoudingen voor de bouwkunst. Het hierbij gevonden plastische getal is een ingenieuze verfijning van de gulden snede, de maatverhouding die al sinds Pythagoras zowel in de natuur als in de kunsten als mooi en evenwichtig wordt ervaren.

De priesterarchitect, die zelf weinig bouwde, vond de gulden snede te grofmazig voor de bouwkunst. Met een wiskundige vergelijking werkte hij een nieuw matenstelsel uit. Het uitgangspunt was dat mensen volumes ervaren in 'ordes van grootte', en dat die ordes in elk bouwwerk met het blote oog herkenbaar moeten zijn om rust en evenwicht te scheppen. De muurdikte geldt als basismaat. Een van het plastische getal 1,3247 afgeleide meetkundige reeks (1, $4/3$, $7/4$, $7/3$ etc.) biedt het raamwerk waarbinnen architecten in oneindige variatie hun volumes kunnen opbouwen en rangschikken.